

Könyvtárak a Horthy-korszakban és a Közművelődés c. folyóirat

A Horthy-rendszer művelődéspolitikájának egyik, de igen hatásos és színvonalas orgánuma volt az 1924-ben megjelent *Közművelődés* című folyóirat, amely az uralkodó osztály „hivatalos lapja” volt, és Gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási miniszter bizonyítottan nagy szerepet szánt neki. Klebelsberg hirdette meg először a kultúrfőlény gondolatát. Nála a kultúra határozott politikai célokat szolgált, a gazdasági — társadalmi bajokon a kultúrpolitikával akart segíteni, s célja olyan állampolgárok nevelése volt, akik rendelkeznek a korszerű termeléshez, a társadalmi, s a szakmai tevékenységhez szükséges ismeretekkel, de nem lesznek veszélyesek a fennálló államra. Ennek a művelődéspolitikának szolgálatába állította a könyvtárakat is, fontos szerepet szánva nekik, amelyet jól tükröz a *Közművelődés* című folyóirat.

A Tanácsköztársaság leverése után következő 25 évben, a Horthy-korszakban a könyvtárügy fejlődése stagnált, sőt több vonatkozásban a már elért nivåhoz képest visszaesett. Az ország vezetői hiába látták fontosnak a könyvtárak szerepét a kulturális főlény elérésében, anyagi áldozatokat nem nagyon hoztak fejlesztésük érdekében. Csak a Népszövetségtől felvett kölcsön után, 1927-ben szerveztek 1500 falusi könyvtárt, egyenként 130—250 kötetrel, de a könyvtárak számát alig gyarapították, csupán 125 új könyvtárat állítottak fel. A népkönyvtárak könyvgyűjteményeinek szegényes jellege sem szűnt meg, a művészileg értékes szépirodalmi alkotások és az értékes ismeretterjesztő munkák száma igen alacsony volt.

Klebelsberg Kunó, a Történettudományi Társaság 1920. május 14-i ülésén már felveti azt a problémát, hogy az anyagi nehézségek kulturális téren is milyen visszaesést okozhatnak. „Az anyagi bajok a magyar tudományosságot létében fenyegetik. Ne engedje hát a magyar társadalom a magyar kultúrát összeomlani. Kiki áldozzon egy-egy intézmény alapítására.”¹ 1921. december 30-án mondott beszédében, az egyetemi oktatást szolgáló közgyűjteményekről szólva, bírál és dicsér is:

„Általában a szemináriumokra, a tudósképzésnek ezekre a melegházaira az eddigieknél sokkal nagyobb gondot kell majd fordítanunk. Nagy baj volt, hogy az állam ezeknek az intézeteknek könyvtárait nem részesítette kellő anyagi támogatásban, úgyhogy még a legszükségesebb új könyveket és folyóiratokat sem voltak képesek megvenni, ami azzal a veszéllyel is járt, hogy a mai könyvtárak mellett maguk a professzorok sem szerezhetnek kellő időben tudomást az egyes szakok eredményeiről. Annál dicséretesebb, hogy gróf Zichy Rafaelné kezdeményezésére, Almásy Imre, Hoyos Miksa, Somssich László és Révay Simon grófok évente nagyobb mennyiségű búza egyenértékét ajánlották fel a történeti és filozófiai szemináriumok könyvtárainak gyarapítására.”²

¹ KLEBELSBERG Kunó: *Beszédek, cikkek, törvényjavaslatok* Bp. 1928. Atheneum 37

² Uo. 46.

A magyarországi könyvtáralapítások, s az alapítandó könyvtárak állományösszetételének az indoklásaként a hivatalos szervek részéről mindig elhangzottak olyan megnyilatkozások is, hogy a falut „fenyegető” felforgató eszmék terjedésének és hatásának az ellensúlyozásaként olyan könyveket kell falura vinni, amelyek a hazafias szellemet, a keresztény világnézetet terjesztik. Világosan megmutatkozik ebben a munkásmozgalomtól, s általában a fennálló renddel szemben álló minden eszmeáramlattól való félelem. Ennek következménye volt, hogy a rendszert támogató intézmények művelődéspolitikájában kétféle irányzat jelentkezett. Az egyik nézet szerint az alul levő osztályokat, így a munkásosztályt is, meg kell hagyni a maga tudatlanságában, műveletlenségében, mert tudatlanul, szellemileg elmaradva kevésbé lesz majd veszedelmes a fennálló rendszerre. A másik nézet szerint azonban az elnyomott rétegeket — Klebelsberg koncepciója szerint a középosztályt és a parasztságot — nevelni és művelni kell, de a politikai rendszernek kedvező, annak a fennállását biztosító eszmék alapján. Az olvasatást, a tömegek könyvellátását is a felemás művelődéspolitikai irányította. A könyvkiadók tevékenysége is jól tükrözte a rendszer művelődéspolitikai törekvésének kettős arculatát. Egyfelől selejtes, irodalmi színvonal alatti munkákkal, gyenge bestsellerekkel és ponyvatermkekkel árasztották el a könyvpiacot, másrészt kiadványaiknak nagy része nacionalista, vallásos szellemenben iródott, ilyen műveket szánva a magasabb, tartalmasabb irodalmat keresőknek. A rendszer művelődéspolitikájának az irányítói felismerték, hogy minél jobban drágul a könyv, annál nagyobb és intenzívebb munkát kell kifejtteniük a közkönyvtáraknak. Az 1924-ben megjelent *Közművelődés* című folyóirat 288–289. lapján, a szerkesztőségi közleményekben, feltételezésem szerint, Szilágyi Sándor írt a vidéki közgyűjteményekről. Könyvtárpolitikai szempontból fontos problémákat vet fel és megállapításai nagyrészt helyesek. Hibának tartja, hogy az ún. kultúrkönyvtárak nem tartanak szorosabb kapcsolatot a népkönyvtárakkal. A népkönyvtárakat — véleménye szerint — jó irodalommal kellene ellátni:

„Közvetlen tapasztalat alapján megállapíthatjuk, hogy a népnek az úgynevezett népies irodalom, amelyet nálunk rendszeresen csak másdcendű írók művelnek, nem kell. Ilyen népies munkákból csak ismeretterjesztő irányúak volnának népkönyvtárainkban helyükön. A népies szépirodalmi munkák helyett Vörösmarty, Arany, Petőfi, Lőrinc Eötvös József, az újabbak közül Jókai, Mikszáth, Herczeg, Gárdonyi, s jól megválogatott külföldi írók magyarrá fordított könyvei tehetnék ezek törzsanyagát . . .”³

Szilágyi Sándor, a folyóirat szerkesztője szerint, megfelelő színvonalon működő városi könyvtár csak Szegeden, Debrecenben, Győrött, Szombathelyen és Miskolcon áll az olvasók rendelkezésére. Mind az öt helyen van olvasóterem — amit nagyon fontosnak tart —, télen a szénhiány miatt azonban ezek többnyire nincsenek nyitva. Mintaszerű könyvtára van Kecskemétnek, de nincs olvasóterme. „A városi közkönyvtárak kielégítő működésének alapföltétele a megfelelő vezetés, az olvasóterem. Állandó könyvtáros és szolga s télen-nyáron nyitott olvasóterem elengedhetetlen kellékek.”⁴ Nagyon érdekes és fontos javaslatot is megfogalmaz, olyan javaslatot, amelyet még napjaink könyvtárügye sem tudott maradéktalanul megoldani: „Főiskolai és középiskolai könyvtáraink részéről is kívánatos volna, hogy olvasótermüket az iskolán kívül álló

³ Szerkesztőségi Közlemények = Közművelődés 1924. 288.

⁴ Uo. 288.

közönség műveltebb részének megnyissák. Viszont a közkönyvtárak olvasótermének látogatását minden nagyobb diáknak és értelmes munkásnak lehetővé kellene tenni . . .”⁵. A könyvtárakban elhelyezett folyóiratoknak nagy jelentőséget tulajdonít, felveti ezek bekötését és kölcsönzését is. Arról panaszkodik, hogy a nagy drágaság miatt a könyvek bekötése sem válik lehetővé. Könyvkötőiparunk hanyatlásnak indult, nincs mesterember, ezért javaslata — amely naivnak tűnik, s nem jelentett megoldást — a következő: „A cserkészek tanulják meg ezt a mesterséget és segítsenek”. A könyvrendelések koordinálását a Bibliográfiai Központra bízta, és a szükséges művek hiánya miatt sürgeti a könyvtárközi kölcsönzés megszervezését. „A drágaság miatt vidéki múzeumainknak a szakkönyvek használata dolgában szorosabb kapcsolatba kellene lépniök egymással, hogy egy-egy drágább munkát közösen, természetesen felváltva használhassanak, egymásközt kicserélhessenek.”⁶ Véleménye szerint a nyomdai kötelempéldányokról szóló törvény módosítása is szükséges. Javasolja, hogy mind a négy példányt az illető múzeumi kerület vezető múzeumának kelljen adni, amely a maga példányát megtartva a többit továbbítaná az illetékes helyre, s ezzel egyúttal ellenőrizhetné azt is, hogy a vidéki nyomdák elegendes tesznek-e törvénytábla kötelempéldányoknak.

A „Közművelődési Értesítő” rovatban a 171. lapon hírt olvashatunk arról, hogy Győrött a város közönségének áldozatkészségéből 30 személy befogadására alkalmas olvasótermet rendeztek be, amely hetente négyszer délután 5—8 óráig áll nyitva a közönségnek. A könyvtár könyvanyaga, nem számítva a folyóiratokat, meghaladja a 25 000 kötetet. Könyvkölcsönzés délelőttönként van. A könyvtár vezetését Sefcsik Ferenc főlevéltáros látja el. A beszerzésekre, a könyvek kötésére a város 8 millió koronát vett fel a költségvetésébe. Az igyekezetet látva a kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó, a könyvtár részére folyósítandó államségélyt is felemelte. A *Közművelődés* c. folyóirat szívesen ad hírt minden könyvtáralapításról, bővítésről. A lap 57. lapján számol be pl. a kecskeméti múzeum és könyvtár korszerűbb épületbe költözéséről. Már 1922-ben megszerezték erre a célra a Katona József téren álló nyári kaszinó épületét és azt a város 24 millió korona árán tette alkalmassá múzeumi és könyvtári célra. Budapesten a Hermina út és az Ida út sarkán levő épületben nyitották meg a vakok könyvtárát, ahol Braille-írású könyveket lehet olvasni. Nagy érdeklődésről számolnak be, és arról, hogy kevés a 20000 kötet könyv, ezért segítségre lenne szükségük a könyvek másolásához.⁷ Érdekes utalás található a 426. lapon arra, hogy a pestvidéki fogházban arról is gondoskodtak, hogy a foglyok könyveket olvashassanak. A híranyag ellenőrzése nem volt lehetséges, de ha elgondolásról van csak szó, akkor is figyelemre méltó kezdeményezésnek számít.

Gazdakörök, olvasókörok

1921-ben a Faluszövetség 2100 kérdőívet küldött szét a jegyzőségekhez. Bodor Antal, a Szövetség főtitkára számolt be a felmérésről a közművelődési szakosztály ülésén. A beszámoló szerint a gazdakör, olvasókörok az ország minden második községében van. Ezek szerint a 2400 községben 1700 körnek kellett

⁵ Uo. 288.

⁶ Uo. 289.

⁷ Közművelődés 1924. július—augusztus 349—350.

volna léteznie. Bodor megállapítja, hogy ezek legnagyobb része csak papíron működik, ezért javasolta az adatgyűjtés megismétlését és tartalmi szélesítését. Az 1922-ben beérkezett újabb adatok szerint 1296 kör működik, ebből gazdakör 463, olvasókör pedig 833.⁸

A rendszer viszonylagos stabilizálódásával párhuzamosan megindult a körök szervezése. A hatalomra került „kereszténynemzeti” kormányzat felfedezte, hogy hatalmának kiépítésére szüksége van megbízható, szilárd bázisra, ezért az olvasókörök és gazdakörök szervezése a közép- és főleg a gazdag parasztság körében folyt.

A Faluszövetség elsősorban a meglévő körök és egyesületek bevonására törekedett. 1924-ig kb. 6000 embert szerveztek be, attól fogva viszont csak köröket, egyesületeket vontak be munkájukba. Beléphettek a szövetségbe a községek és a törvényhatóságok is mint erkölcsi testületek. A szövetség népművelési tevékenysége is pontosan idomult jellegéhez és céljaihoz. A népművelési szakosztály vezetője Prohászka Ottokár püspök, a középosztály vallásos szellemű nevelésének fő szószólója volt, amely tény már önmagában is megszabta a munka tartalmát és jellegét. A falvakban hosszú időn át arról folyt a vita, hogy milyen legyen a szövetség népművelési programja, de nem tartalmi, hanem formai kérdéseken vitatkoznak. Pl. arról, hogy népakadémiát vagy népfőiskolát szervezzenek-e. Kiterjedt ismeretterjesztői tevékenységük volumenét mutatja, hogy tíz év alatt 5640 előadást tartottak, 500 sorozat szemléltető iskolai faliképet osztottak szét. A *Közművelődés* című folyóirat illusztrációs anyagában megtalálhatók ezek a faliképek. (Trianon előtt, Trianon után). A szövetség sokoldalú népművelési munkáját bizonyítja az is, hogy 1925 szeptemberétől 1926 júliusáig 245 népkönyvtár létrehozását érte el a Földművelésügyi Minisztériumnál és ezeket eljuttatta fiókszövetségeinek, tagegyesületeinek és a csatlakozó községeknek. Újságok, szaklapok előfizetésében, könyvek beszerzésében kedvezményeket biztosított számukra. Néhány körben tekintélyes könyvanyag gyűlt össze: Dunaföldváron 2800, a Ceglédi Népkörben 1350, az Orosházi Gazdaiifjak Egyesületében 934 kötet, stb. A gazdakörök és az államilag szervezett hivatalos népművelés között kiépült a kapcsolat, főleg miután az iskolán kívüli népművelés újjászervezése megtörtént. Biztosította ezt egyrészt az, hogy az olvasó- és gazdakörök vezetője és az Iskolánkülső Népművelési Bizottság vezetője is gyakran a tanító volt, másrészt az, hogy az államilag irányított népművelés állandóan szorgalmazta a társadalmi egyesületek bekapcsolódását a népművelési tevékenységbe.

A Faluszövetségtől független, társadalmilag szervezett, s inkább politikai jellegű körök művelődési célkitűzéseikben is különböztek: demokratikusabbak voltak és az általuk terjesztett kultúra közelebb állt az igazi műveltséghez is, a népekhez is. Nagy gondot fordítottak a könyvtáraikra, tevékenységükben ezek fontos szerepet kaptak. Könyvállományuk lényegesen jobb volt, mint a korabeli népkönyvtáráké. Féja Géza írja a makói hagyományos könyvtáiról:

„A hagyományos népkönyvtára iskolapéldája annak, hogy milyen legyen a jó népkönyvtár. Nem semmitmondó „fehérségek” és naív fecsegések kerültek a könyvespolcokra, mint a népkönyvtárakban általában. A régi magyar irodalmat Pázmány, Mikos, Gvadányi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Eötvös, Jókai, Petőfi, Arany, Kemény, Petelei és Gár, donyi képviselik, a modern magyar irodalmat: Móricz, Ady, Szabó Dezső, Tömörkény-

⁸ Kiss Jenő: *Gazdakörök és olvasókörök a két világháború között* = Népművelési Értesítő 1963/3—4. 172—202.

Tamási Áron, Nyirő, Illyés, Zilahy, Kodolányi, Erdélyi, Koós, Makkai Sándor, Bartalis. Ott lesz a teljes népköltési gyűjtemény. A világirodalom mesterei sem hiányoznak: Reymont, Knut Hamsun, Gorkij, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gogol, Flaubert, Zola, Balzac, Maupassant, Dickens, Swift, Goethe, az újabbak közül Solohov, Gide, Shaw, Thomas Mann, Gladkov stb. S csodálatos merészséggel gazdag társadalomtudományi könyvtárat rendeznek be. Hiába: a déli Tisza-vidék a „tarisznys szocializmus” hazája. Már a század elején a munkástarisznyában a száraz kenyér mellett szociológiai munkákat találtak a kíváncsi zsandárok . . .”⁹

Bár szám szerint elmaradnak a Faluszövetség olvasókörei mögött, de jelentőségükben mégis talán a legfontosabb falusi közművelődési intézmények a földmunkások szocialista olvasókörei. Ezeket a legszegényebb paraszti rétegek hozták létre és tartották fenn. Tevékenységükben szorosan kapcsolódott egymáshoz a politikai harc és az azt szolgáló tudatos népművelési tevékenység. Emiatt állandó összeütközéseik voltak a csendőrséggel. (Pl. az Oroszázi Munkásotthonnak.) Népművelési tevékenységük fontos részét képezte a könyvtári munka. A balmazújvárosi munkáskörben, ahol Veres Péter volt a könyvtáros, a szépirodalmat főleg Jókai, Mikszáth, Gárdonyi, Zola, France, Tolsztoj, Gorkij képviselte, és meg lehetett találni Engels: *Anti-Dühringjét* és Kautsky-tól *Marx gazdasági tanait* is.

Népkönyvtárak

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a falusi népkönyvtárak szervezését 1927-ben kezdte meg, amikor a pengő megjelent, annak ellenére, hogy a népszövetségi kölcson már 1924 óta rendelkezésére állt. Ez a népkönyvtárakra fordított összeg viszonylag magas, 650 000 pengő volt, amelyből 1510 könyv-kollekciót állítottak össze. Abból a megfontolásból, hogy a könyvtárakat nem egyenlő nagyságú és lélekszámú települések kapják, négyféle nagyságrendet határoztak meg. A nagyobb falvaknak, mezővárosoknak 256 kötetet, az átlagos nagyságú községeknek 171 vagy 144 kötetet, a tanyáknak pedig 136 kötetet adtak a könyvtárak nyitóállományaként.

A későbbi évek gyarapításai nem növelték a könyvtárak állományát lényegesen. A népkönyvtáralapítási akció után az ország közel 3500 községéből 70% ellátatlan maradt. Ezen a Földművelésügyi Minisztérium által alapított gazdasági népkönyvtárak sem sokat segítettek, mert anyaguk elsősorban mezőgazdasági szakkönyvekből állt, amelyek még annyi hatást sem gyakoroltak a parasztságra, mint a zömében szépirodalmat tartalmazó V. K. M. népkönyvtárak. A kétféle népkönyvtár-alapításnak hátrányai közismertek. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium sokat próbálkozott az egyesítésükkel, de törekvése nem járt sikerrel. A falvakban működő sokféle kis könyvtár egyesítése 1927-től kezdve állandóan napirenden volt. A szakkönyvtár és elsősorban szépirodalmi könyvtár ilyenfokú különállása még jobban hátráltatta az egyébként sem nagy eredményeket felmutató népkönyvtárak kihasználtságát.

A népkönyvtárak anyagának összeállításánál előnyben részesítették a nacionalista, klerikális tartalmú, antidemokratikus, szovjetellenes, s általában a haladásellenes műveket. Egy kérdésben azonban, nagyon helyesen, hajthatatlanok voltak: harcot hirdettek a pónyva ellen és azt nem engedték be a nép-

⁹ Uo. 172—202.

könyvtárakba sem. Kupcsay Felicián, kultuszminiszteri tanácsos, a *Közművelődés* című folyóiratban, három részletben közli *Könyvek . . . Legjobb könyvek* című írását, majd a negyedik cikk szinte betetőzése a korábbiaknak: *Küzdelem a ponyvairodalom ellen*.¹⁰ Határozottan fogalmaz: „. . . rengeteg a rossz, silány könyv, az utolsó évtizednek szennyáradata, mely külső tetszetős formában reklámszárnyakon vonult be a közművelődésbe”.¹¹ Érzelmileg felhevülve panaszkodik, hogy a „ponyvamételey” elsősorban az ifjúság körében hódít, nemcsak a főváros, hanem a vidék polgári iskoláiban is. Ilyen művek pl. a Buffalo Bill, az Indiánus történetek, a Pinkerton detektív stb. Ide sorolhatók az úgynevezett „Fantasztikus Könyvtár” és a „Filmkönyvek” cím alatt megjelent kiadványok is. Érdemes megfigyelni, hogy a kiadók között csak zsidó cégeket említ: „Bleyer-Gluch, Méhner, Braun” stb., ezzel a zsidóság ellen kívánja hangolni a folyóirat olvasóit, holott a keresztény vállalatok is jócskán adtak ki ponyvatermékeket. Megnyugtatóan jegyzi meg, hogy a kultusz-kormány fölismerte a bajt, mely az ifjúságot a ponyva rohamos elterjedésével veszélyezteti. Az 1923. évi 79.379. VI. számú rendeletével meg is indította a ponyvairodalom elleni hadjáratot. Más kérdés, hogy Kupcsay Felicián sem igazán jó irodalmat javasol a ponyvairodalom ellen, ő is kiszolgálója annak a politikai rendszernek, amelyben élt.

A ponyvairodalom elleni harc nem volt könnyű és egyszerű, ezt panaszkodik a *Közművelődés* c. lap 1924 júniusi számában az alábbi szerkesztői üzenet:

„Nagyon nehéz az Áller lapjával a küzdelmet felvenni, mikor olyan nemes célokért küzdök is, mint a cserkészek, pártfogásukba veszük. A Magyar Cserkész c. lap nemcsak ajánlja, hanem kiadóhivatali érdekközösséget létesített a magyar kultúra e veszélyeztetőjével!”¹²

Voinovich Géza, a neves konzervatív irodalomtörténész, akadémikus is fellép a ponyva elterjedése ellen, de felhívja egy másik káros jelenségre is a *Közművelődés* c. lap olvasóinak figyelmét, a magyar irodalom háttérbe szorulására. Bár példái vitathatók, probléma felvetése mégis időszerű és helyes volt.

„Ha a Nemzeti Színház öt Shakespeare-ciklust rendez is, de közben Vörösmarty Cillejtét, a Katona Bánkját megbuktatja — akkor szerepének fontosabb felét ejtette el, s vétkezik a magyar műveltség ellen. Ha Áller képeslapja tízezer előfizetőhöz jut, míg a szünetelő magyar hetilapok nem bírnak új életre kelni: ez nem jelent műveltséget.”¹³

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem

Klebensberg Kunó a nemzetgyűlés 1922. augusztus 17-i ülésén törvényjavaslatot terjesztett be, nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetük minősítéséről. „Amikor levéltárat, könyvtárat és múzeumot magasabb szervezet kötelékében összefoglalunk, korántsem kapcsolunk össze olyan intézményeket, melyek között belső rokonság nincsen, melyek heterogén

¹⁰ *Közművelődés* 1924. 75—77. 150—152. 206—209. 263—266.

¹¹ KUPCSAY Felicián: *Könyvek . . . Legjobb könyvek* = *Közművelődés* 1924. 76.

¹² *Közművelődés* 1924 június. Szerkesztői üzenetek. 292.

¹³ VOINOVICH Géza: *Irodalmunk fénykora és mai állapota* = *Közművelődés* 1924. július—augusztus 311.

természetüknél fogva nem lennének alkalmasak az együttműködésre.”¹⁴ E javaslata nyomán jött létre az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, amelynek irányító feladatai is voltak. Ennek keretében kívánták megoldani a könyvtárak működésének az irányítását is. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem egyik intézményeként 1923-ban megalakult az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ azzal a céllal, hogy vezesse és irányítsa az országos könyvtári szervezetet. Hóman Bálint és Szeffü Gyula megfogalmazása szerint az egyetemes, összefoglaló könyvtárak, a szakkönyvtárak, az emlékgyűjtemények, a könyvgyűjtemények irányítása a fő feladata, másrészt munkakörébe tartozik a nemzetközi kiadványcsere lebonyolítása. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a népkönyvtárak ügye ennek a szervezetnek létrehozásával nem oldódott meg, ugyanis kizárták belőle a népkönyvtárügyet. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem hatósági jogkörrel rendelkezett. A Horthy-korszak arisztokratikus művelődéspolitikájából logikusan következett ez az állapot, amely visszalépést is jelentett az előző korszakhoz képest. A népművelés és a könyvtár szerves kapcsolatát sokat hangoztatták a korszakban, de ezt a helyes elvet a gyakorlatban nem tudták megvalósítani, mert a népkönyvtári munka színvonala ezt nem tette lehetővé. Elsősorban az ismeretterjesztés és az olvasás összekapcsolását hangsúlyozták, mondván: az előadó hívja fel a hallgatóság figyelmét az előadott anyaggal kapcsolatos könyvekre, amelyek a könyvtárban megtalálhatók. Ezzel kétféle célt akartak elérni: az előadásban hallottakat elmélyíteni és rögzíteni akarták a hallgatók tudatában, másrészt a népkönyvtár olvasottságát szerették volna emelni, hiszen művelődéspolitikai céljuk éppen az volt, hogy az itt található könyveket olvassák, s a bennük megfogalmazott ismereteket, eszméket sajátítsák el, tegyék magukévá az emberek.

Feltételezhetően Klebelsberg sugalmazására egy 1923-as tanácskozáson Árokháthy Béla vetette fel egy népkönyvtári törvény megalkotásának a gondolatát. Javasolta, hogy minden 5000 lakoson felüli településen legyen kötelező a népkönyvtáralapítás és legyen törvény a könyvtár kötelező továbbfejlesztésére is, például úgy, hogy minden 60 lakos után évente egy új könyvet kelljen megvásárolni. A könyvtáralapítások mégcsak megtörténtek, de a további gondozásnál már állandó anyagi áldozatokra volt szükség. Nem is született meg a törvény, csak javaslat maradt, ugyanúgy mint a Klebelsberg Kunó által beterjesztett közművelődési törvény is. Ezzel szemben az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrehozásáról szóló javaslat törvényerőre emelkedett. Kornis Gyula 1927-ben kiadott *Magyarország közoktatásügye a világháború óta* című könyvében vállalkozik annak elemzésére, hogy a Gyűjteményegyetem létrejötte milyen jóirányú változásokat eredményezett. A nagyon hangsúlyozott önkormányzat és a szakmai irányítás előtérbe helyezése azonban csak szóban valósult meg, mert a tények nem igazolják az eredményeket. A Gyűjteményegyetem önkormányzati jogait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa gyakorolja. Az 1922. évi XIX. törvénycikk 2. §-a felsorolja kikből áll a tanács. A felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy a centralizált szervezet létrehozásának elsődleges célja az volt, hogy a minisztérium fogja kezében össze az irányítást, és Klebelsberg emberei kerüljenek a tanácsba, hogy a hivatalos művelődéspolitikát egyértelmű képviselőként ezzel is biztosítsák.

¹⁴ KLEBELSBERG Kunó: *Beszédek, cikkek, törvényjavaslatok*. Bp. 1928. Athenaeum 118.

„A Tanács áll:

1. az intézetek első tisztviselőiből és a Nemzeti Múzeum osztályainak vezetőiből, akik a Tanácsnak hivatalból tagjai;
2. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott, összesen tíz egyetemi vagy műegyetemi tanárból;
3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter által öt évre meghívott öt, lehetőleg olyan műértőből, aki az intézetnek nagyobb értéket adományozott.”¹⁵

A közgyűjtemények egyesülésének másik célja az volt, hogy az anyagi támogatások ne forgácsolódjanak szét, hanem nagyobb alapot képezzenek, és ennek felhasználásáról a Gyűjteményegyetem tanácsa döntsön. Kornis Gyula, ezt így magyarázza: „... a társadalmi áldozatkészség is sokkal nehezebben mozdul meg az állami intézetek érdekében, mert az államkincstárba senki sem adakozik szívesen, az adóhivatal nem alkalmas persely az intézmények javára szolgáló adományok számára.”¹⁶ Valóban ez volt a helyzet, a Gyűjteményegyetem támogatására befolyt összegek után nem kellett adózni.

A Gyűjteményegyetem személyzetének összeállításánál alapvető követelménynek tartották az egyetemi végzettséget és a doktori címet. A kezdő állásokat pályázati úton lehetett betölteni, ugyanakkor a tudományos kutatói munkakörben 70 éves korig lehetett dolgozni, ekkor is csak létszámfelettinek nyilvánították az illetőt, de munkáját folytathatta. „A Tanács hivatása gondoskodni arról is, hogy a személyzetnek bizonyos hányada kül- és belföldi tudományos kiküldetésekből látóköreit tágíthassa és ismereteit kiegészíthesse és különféle tudományos tényezőkből szervezett nagyobb kutatási vállalkozásokban közreműködhessek.”¹⁷

A Gyűjteményegyetem létrehozása szándékában helyes döntés volt még akkor is, ha a kultuszminiszter ezzel csak részben érte el célját. Az anyagi erők ilyen koncentrálása sem tette lehetővé pl. azt sem, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár új, megfelelő épületbe költözzék.

A Horthy-korszakbeli népművelés klebelsbergi időszakának jelentősége abban rejlik, hogy a kultusztárca növekvő politikai súlya a költségvetési tételekben is kifejeződött. Míg a fehérterror éveiben a kultusztárca részesedése az összköltségvetésben 4,1–3,2% között mozgott, Klebelsberg kultuszminisztersége idején meghaladta a 10%-ot is. Ez tette lehetővé, hogy kiépítette a falusi iskolák rendszerét, népkönyvtárakat létesített és a közgyűjtemények helyzetét lényegesen megjavította.

FEJES, ERZSÉBET

Les bibliothèques sous le régime de Horthy et la revue intitulée *Közművelődés*

La revue *Közművelődés* (Instruction Publique), lancée en 1924, était une revue efficace et de haut niveau de la politique culturelle du régime de Horthy; le comte Kunó Klebelsberg, ministre des cultes et de l'instruction publique, lui a assigné, lui aussi, un rôle considérable. La revue reflète le rôle important aussi que la politique culturelle officielle a assigné eux bibliothèques. Entre les deux guerres mondiales, le niveau de l'activité des bibliothèques du pays a diminué; Klebelsberg tâchait d'améliorer la situation par

¹⁵ KORNIS Gyula: *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. Bp. 1927. Magyar Pedagógiai Társaság. 538. l.

¹⁶ Uo. 523.

¹⁷ Uo. 533–534.

une coopération sociale. D'après sa conception, il faut mettre l'accent sur l'instruction de la classe moyenne et de la paysannerie — confirmément à la politique du régime. A partir de 1924, la revue *Közművelődés* s'est occupée à plusieurs reprises de l'affaire des bibliothèques, et elle est entrée en lice en faveur de pourvoir de bons livres les bibliothèques populaires. On a organisé des cercles de petits propriétaires, des cercles de lecture où on a apporté du soin à développer les bibliothèques aussi. A partir de 1927, on a commencé à organiser des bibliothèques populaires dans les villages aussi; mais dans le stock de celles-là, il y avait beaucoup de livres médiocres et des romans de quatre sous. La revue a élevé sa voix contre cette état de choses. En 1922, on a soulevé le projet de l'Université des Collections et des Musées Hongrois par laquelle on désirait résoudre la direction des grandes bibliothèques; en 1923, on a constituée le Centre National de Livre et de Bibliographie qui aurait été destiné à conduire l'organisation des bibliothèques du pays, mais sans les bibliothèques populaires. Bienque, en 1923, on ait soulevé l'idée d'une loi sur les bibliothèques populaires, elle n'est restée qu'une proposition; par contre, la proposition de créer une Université Nationales Hongroise des Collections et des Musées a acquis force de loi.